

Л.П.Зеленко, Г.Ю.Касім

Гідронімія нижньої частини басейну Тилигулу

Словник гідронімів та оронімів нижньою частиною басейну Тилигулу містить близько 80 назв 58 річок та балок, розташованих нижче впадіння Тилигул р. Мокрої Журовки. Певна частина цих назв була успадкована сучасною топонімічною системою (ТС) з топонімічної

системи - попередниці. Остання функціонувала переважно в тюркомовному середовищі, хоч, безумовно, місцеві топоніми використовувалися також українським та східнороманським населенням території. Цю більш ранню ТС відбито, щоправда, без особливої деталізації та з явними лакунами, на російських картах II пол. XIX ст.

Після приєднання «Очаківщини» до Російської імперії у 1791 р. формування нової ТС у східнослов'янському мовному середовищі активізується. Низка карт 90-х р.р. XVIII ст. детально репрезентує стан та динаміку топонімії басейну Тилігулу. Обстеження гідронімії, відбитої цими хронологічно близькими картами, дозволяє побачити характерні тенденції, що діяли наприкінці XVI ст. у новій ТС.

Це, по-перше, успадкування окремих назв з ТС-попередниці: гідронімії тюркизми Балай, Картакай, Тилігул та ін. функціонують у сучасній ТС. Інші або зникли без сліду (Длюм, Сутичук, Тугла), або трансформувалися в новій ТС, втративши схожість з первинною формою (Сороча балка, Царега < Царегол).

По-друге, ТС активно поповнювалася новими назвами, що зумовило зростання її насиченості. По-третє, ступінь варіативності назв як наприкінці XVIII, так і впродовж XIX ст. був досить високий, а певні об'єкти за цей час могли кілька разів змінити назву.

Використання картографічних джерел кінця XVI - I пол. XIX ст., списків поселень XIX ст. та матеріалів топонімічних експедицій 70х - 80-х р.р. XX ст. дає можливість побачити динаміку елементів ТС басейну Тилігулу - конкретних гідронімів та оронімів, а відтак і картину динаміки ТС території. Здійснений у словникових статтях етимологічний аналіз дозволяє виявити мовні джерела топонімів та використані при їх творенні номінаційні моделі.

Локалізація об'єктів та їх взаємне розташування відбиті в покажчику гідронімів. Реєстрові назви об'єктів у покажчику розташовані за течією Тилігулу від впадіння в нього Мокрої Журовки й до Тилігульського лиману. Після назви «Тилігульський лиман» подані спочатку назви об'єктів, що впадають у лиман зліва, потім тих, що впадають справа. Назви приток Тилігулу та об'єктів, що впадають безпосередньо в лиман, подано без позначок; назви приток другого ступеня - з цифрою 2, приток третього ступеня - з цифрою 3 і т.д., див. [1:102].

Лів. -ліва притока, пр. - права.

Наголос подано, якщо назва досі функціонує в ТС.

Балай - р., впадає справа в Тилігульський лиман, картами к. XVIII ст. згадується як Балай, при цьому об'єкт кваліфікується і як річка (Карта 1790; Карта 1795; Карта к. XVIII ст.), і як «овраг» (Генкарта к. XVIII ст.; KE), балка (AB-1791). Можливо, в основі гідроніма - тюрк, bal мед [2:79; 19:92] з долученням суфікса, пор. турецький іменниковий суфікс -ау, що має, зокрема, просторове значення [19:960]. Тоді Балай *річка з медовою (тобто солодкою, несолоною) водою*, назва, що позитивно характеризує смакові якості води. Карти XIX ст. фіксують форму Балайчук (Карта 1820; Карта 1826; Карта 1855): назва притоки Балаю - Балайчука (див. Балайчук) поширилася на всю річку. Цьому сприяло те, що в слов'янському мовному середовищі назва Балайчук перестала усвідомлюватися як демінутив від Балай. Але експедиційні матеріали засвідчують повернення до першоназви: Балай (Експ. 1974; 1975). Так само і ТКО: Балай.

Балай - лів. р. Балай (у верхів'ї), карта 1855: Б. Балай. Засвідчені й суфіксальні варіанти: бал. Балаевская (СНМ 1896, №4012), овр. Балайській (СНМ 1896, № 3986).

Балай - балка, лів. балки Балайчук. Карта 1855: Б. Балай. Див. р. Балай.

Балайчук - балка, лів. р. Балай. Картографічними джерелами згадується як ов. Балайчук (KE; Карта к. XVIII ст.), у перекрученій формі - о. Байдичук (Карта 1795). Карта 1955: Б. Балайчук. Розглядається як тюркізм, втім, без наведення конкретної етимології [18:204; 6:119]. Назва Балайчук - демінутив від Балай (див. вище). Пор. турецький зменшувальний суфікс -guk [19:960]. У XIX ст. вживалася й назва Балай (Од. 1882, с.9). Експ. 1975,1982: Балайчук.

Балайчук - див. Широка.

Бугайова - пр. р. Балай. Карта 1855: Б. Бугаева. Відантропоніма.

Булгарка - балка, впадає справа в Тилігульський лиман. Карта 1855: Б. Булгарка, на ній х. Булгарській. Назва балки та поселення на ній пов'язана з болгарськими переселенцями. Раніше балка мала іншу назву, ймовірно, тюркську: о. Сутичук (KE). Є.С.Отін виводить подібну назву Сутин від тюрк, sut *молоко* [13:32].

Вадулиной - див. Падурець.

Велика - балка, лів. Балайчука. Карта 1855: Б. Большая. Назва - від рос. большой *великий* - вказує, очевидно, на ширину об'єкта. На Kartі 1820 - ов. Далайській. Можливо, ця більш рання назва є перекрученою -

замість Балайський (від р. Балай). Пор., однак, тюрк. *tala step* [Зі528]. Не виключено, отже, що оронім тюркського походження дооформлений слов'янським суфіксом. Наприкінці XIX ст. з'являється ще одна назва: б. Капитанская (Од. 1882, с. 9). Вона відбиває тенденцію поширення в гідронімії відойконімних назв: Карта 1655 фіксує в цій місцевості поселення Капитанка (Якунина), нині с. Капітанівка Комінтернівського р^ну.

Вирва - балка, пр. Тишковки. Карта 1855: Б. Вырва. Оронім від гідротерміна вирва *вимивина*, *вимоїна*, *ковдобина*. Подібні назви представлені в українській гідронімії, див. [6:87].

Глинище - балка, лів. Тилігулу. Карта 1820, Карта 1826: Дол. Глинище. Карта 1855 подає об'єкт без назви. Пор. глинище *яма*, *звідки беруть глину* [17,2:84] чи - в ширшому значенні - *углубление в почве* [9:223]. Грунт у цих краях глинистий (ВО, с. 120).

Гола - балка, лів. Голої Чудської. Карта 1855: Б. Голая. Від голий *не вкритий рослинами* [17,2:107].

Гола Чудська балка, пр. балки Балай. У верхів'ї розділяється на балки Голу й Чудську (див.). Карта 1855: Голая Чудская.

Гортоп - балка, лів. Тилігулу. Карта 1855: Б. Гортопъ. Від молд. хыртоп *вибоїна* [11:709].

Гробовище - див. Людська.

Длюм - балка, пр. балки Великої. Атлас 1799: о. Длюмъ. Пізніші форми перекручені. Карта 1820: ов. Юлимь. Карта 1826: ов. Алюмь. Карта 1855: Б. Алюць, що є, може, наслідком спотворення первинної форми *Delum, пор. турецьке *delmek пробивати* та продуктивний суфікс -іім, що використовується для творення іменників із значенням результату дії від дієслівних основ, див. [19:216, 966]. Таким чином, *delum - *пробоїна*.

Донська - балка, пр. Тилігулу. Згадується як б. Донская (Карта кінця XVIII ст.; Карта 1820; Карта 1855), ов. Донской (КЕ). Оронім відбиває особливості заселення краю і пов'язаний з донськими козаками [8:27]. Експедиційні матеріали фіксують назву в незмінній формі Донська (Експ. 1982). Інформація про існування двох об'єктів - балок Дінська та Стара Донська [16:173,526] - неточна: насправді Старою Донською іменувалося поселення на балці Донській. У СМН 1896, № 3771: Донская Балка (Старая Донская, Панчула) д.; бал. Донская.

Дубова - балка, пр. Тилігулу. У джерелах: б. Дубова (Карта 1790);

Карта к. XVIII ст.), ов. Дубовой (Карта 1795; КЕ; Генкарта к. XVIII ст.). Карта 1820 подає зрусифіковану форму дол. Дубовая. Експедиційні матеріали фіксують форму з подвійним наголосом Дубова (Експ. 1972, 1974) . Назва прозора, відбивала характер рослинності.

Злодійка - балка, пр. Цариголу. У джерелах: **Б.** Злодійка (Карта 1855; Од. 1682, с.9). Існував і суфіксально дооформлений варіант назви: б. Злодейская (СНМ 1859, №2367). Оронім негативно оцінений, пор. злодій *злочинець, крадій* [17, 3:600], зумовлений, очевидно, шкідливістю балки для господарства (псувала орні землі або ж бурхливі потоки води підчас дощу завдавали руйнувань будівлям).

Ізмайлова - балка, пр. Балаю. Карта 1855: Б. Измайлова. Назва від поселення с. Измайло-Покровское (Карта 1855), нині це с. Петрівка Комінтернівського р-ну.

Каїр - балка, пр. Балаю. Вказується лише КЕ: ов. Каирь. За балкою названо й поселення, що виникло тут. Назва стала функціонувати як ойконім: Карта 1855 подає с.Каїри на безіменній балці. І вже від ойконіма утворилося вторинне найменування балки Каїрські кручі (Експ. 1975). Оронім від номенклатурного географічного терміна тюркського походження, що має, зокрема, значення «піщана коса» [12:241]. Пор. тюрк. qajig «пісок» [3:407], тур. kauiğ *піщаний намул* [19:525].

Калаглія - балка, лів. Тилігулу. Карти к. XVIII ст. засвідчують сильну варіативність назви: б. Калилія (Карта 1790), б. Калилія (Карта к. XVIII ст.), ов. Калаглея (Генкарта к. XVIII ст.; КЕ), Калагли (Карта 1793; НО), Калакля (Карта 1795). Карта 1855 подає явно вторинну форму Б.Кологлея, що утворилася внаслідок усунення псевдоаканья. Але матеріали топонімічних експедицій фіксують варіанти, ближчі до давньої форми, - з а: р. Калаглія (Експ. 1982), Калагліська ущелина (Експ. 1974). Назва тюркського походження; взагалі на цій території зосереджені гідронімічні тюркізми - Тьора, Картакай та ін. Топонім Калаглія представлений в Україні, пор. с. Калаглія (нині с. Миколаївка Овідіопольського р-ну). Аналіз кількох версій походження назви Калаглія здійснив Ю.О.Карпенко [1:51]. Виведення топоніма з Калгали (з метатезою га > аг) - від калга *почесний титул при дворі крітських і ногайських ханів* добре підтверджується формою Калагли, засвідченою на Тилігулі картами к. XVIII ст.

Каменова - балка, пр. Цареголу. Джерела к. XVIII ст. подають її як о. Степовой (КЕ; НО). Проте ця назва виявилася нестійкою: на Карті 1855 -

Б. Каменова. Назву Камінна балка засвідчено в с. Любопіль Комінтернівського р-ну (Експ. 1975). За місцевими переказами, на цій території займалися добуванням каменю. Первинна назва - від степ.

Капітанська - див. Велика.

Караланой - див. Царегол, пр. р. Цареголу.

Картакай - балка, лів. Тилігулу. Джерела к. XVIII ст. фіксують назву в незмінній формі Картакай, причому так іменуються три об'єкти: ов.(КЕ, Генкарта к.ХУІІІ ст.), урочище трохи нижче впадіння балки в Тилігул (там само), поселення (Генкарта к. XVIII ст.; Карта к. XVIII ст.; АВ-1791). Це давнє поселення позначено на Kartі 1790 як зруйноване: Картакай був. Більшість джерел ХІХ ст. засвідчує сталість назви: Картакай (Карта 1826; СНМ 1859, № 1401; Ан. 1886, с. 69; СНМ 1896, №1630). Варіанти дол. Кортакай (Карта 1820), Б. Тартакай (Карта 1855) є вторинними. Топонімічні експедиції підтверджують стійкість топоніма: Картакай (Експ. 1974). Привабливим, на наш погляд, є виведення назви від тюркського ізафета, пор. турецьке kartal kaуа «орлина скеля» [19:518,524]. Таке тлумачення знаходить підтримку у системних зв'язках топонімів (див. Сорока — sarı kaуа) та в експедиційних матеріалах: у цій місцевості зафіксовано назви Орлова балка (Експ. 1971) та балка Орлине Гніздо (Експ. 1981). **Картакай** - див. **Тьора**.

Кацапка - балка, лів. Тилігулу. Карта 1855: ов. Кацапка. Оронім Кацапка зафіксовано в Березівському р-ні (Експ. 1982). Від кацап *росіянин*.

Кічуцька - див. **Тьора**.

Коновалов - яр, пр. Тилігулу. Карта 1855: Коноваловь яръ. Скоріше від прізвища, ніж від апелятива коновал.

Крутий - яр. впадає зліва в Тилігульський лиман. Карта 1855: Яръ Крутой. Від крутий *майже прямовисний, стрімкий*[17, IV:373]. **Курінний** - див.

Чубанська.

Куца - балка, лів. Тилігулу. Карта 1820: Дол. Куца. Карта 1855 містить зрусифіковану форму: Б. Куца. Експ. 1974: Куца балка. Від куций *короткий*. **Любопольська балка** - див. **Сасик**.

Людська - балка, лів. Тилігулу. Карта 1820: Дол. Гробовище. Назва, очевидно, не від гробовище «кладовище», а від діал. географічного терміна гробовище *крутая возвышенность* [9:224]. Пізніше іменувалася Б. Людская (Карта 1855) < людський *спільний, що належить*

багатьом людям, а не конкретній особі.

Мала Чубанська - балка, впадає зліва до Тилігульського лиману. Карта 1855: Б. Мал. Чубанская. Од. 1882, с.9: Б. Малая Чубанская. Назва протиставляє цей об'єкт розташованій трохи вище балці Чубанській

Мантукова - балка, впадає зліва до Тилігульського лиману. Карта 1855: Б. Мантукова. Від прізвища?

Маргаритова - балка, лів. Картакою. Карта 1855: Б. Маргаритова. Від антропоніма.

Маринова - балка, лів. балки Балай, лів. пр. р. Балай. Карта 1855: Б. Маринова, на ній х. Мариновы. Очевидно, балка й поселення на ній одержали назву від прізвища Марин, що походить від жіночого імені Мара - варіанта імені Марфа [15:188]. Пізніше балка одержала назву Славяно-Сербка (СНМ1896, № 3709) від розташованого на ній поселення. *Одрядна балка - див. Стадна.*

Ониськів яр - балка, пр. Балаю. Карта 1855: Аниоковъ яръ. Це зрусифікований варіант - з а замість о. Оронім від чоловічого імені Онисько, що виступало як варіант чоловічих імен Онисим та Онисій [15:76].

Отаманка - балка, впадає зліва в Тилігульський лиман, згадується з к. XVIII ст.: ов. Отаманской (КЕ). Пізніше оронім набув іншого суфіксального оформлення: Б. Атаманка (Карта 1855), можливо, з метою диференціації назв балки та поселення, що виникло на ній - х. Атаманській (Карта 1855). Оронім виник у часи освоєння українськими козаками межиріччя Дністра и Бугу, утворений від отаман *ватажок козацького війська.*

Падурє - балка, пр. Тилігулу. Джерелами згадується як Б.Вадули Подурець (Карта 1790), ов. Падурець (Генкарта к. XVIII ст., де об'єкт подано як лів. балки Дубової), ов. Падурица (КЕ), о. Вадулиной (Карта к. XVIII ст.), ов. Падурець (Карта 1855). Основна назва - від молд. пѣдурец *лісовий* [7а:38]. Назва ж Вадулиной (Вадули) - від молд. *вад русло, брід, переправа* [11:106] з долученням молд. артикля -ул та дооформленням (у варіанті вадулиной) укр. афіксом. *Пасекова - див. Царегол.*

Пуста - балка, пр. Балайчука. Карта 1855: Б. Пустая. Очевидно, назва зумовлена відсутністю на балці поселень.

Ренська - балка, пр. Маринової. Карта 1855: Б. Ренская. Аналогічно й у

Тир. 1886, с. 2; Тир. 1906, № 79. Від прізвища землевласників, пор. Вед. 1815, II, арк. 144: «Ренской подполковницы Катерины в деревне Викторовка».

Розсохувата - балка, впадає справа в Тилігульський лиман. Карта 1855: Б. Рассоховата. Розгалужується на 2 частини, звідси й назва: розсоха *місце, де що-небудь розгалужується* [17, УШ:813]. Географічний номенклатураий термін досить широко представлений у слов'янській топонімії [12:478], у тім числі й в українській [6:89].

Сасик - балка, впадає справа в Тилігульський лиман. Як Сасик згадується джерелами к. XVIII ст. (Карта 1790; Карта к. XVIII ст.; Генкарта к. XVIII ст.). Мала ще одну, паралельну, назву: ов. Тугла или Сасыкъ (КЕ). Зустрічається також варіант з метатезою Тугла (НО). Карта 1795 подає на цій балці поселення Сасичекъ, чия назва, безумовно, від ороніма. Варіант Сасичек на позначення балки вживає О. Скальковський, очевидно, прагнучи протиставити цей об'єкт р. Сасик, що впадає в Березанську затоку [14:64]. У середині XIX ст. ця балка згадується вже як Б. Тишковка (Карта 1855). Ця ж карта поряд з с. Любопіль фіксує поселення Тишковка, яке пізніше злилося з Любополем. Таким чином, оронім Тишковка - від однойменного поселення, що виникло у I пол. XIX ст. (на Kartі 1820 Тишковки ще немає). Назва ж поселення від варіанта імені Тихон - Тишко [15:179]. Назви Сасик і Тугла - тюркізми, пор. тур. *sasî* гнилий, вонючий [19:754]. Назва ж Тугла, очевидно, від тюрк. Шузагата [3:584] з долученням продуктивного суфікса -ли. Назва Сосика вживається й сьогодні (Експ. 1975), паралельно вживається й оронім Любопольська балка - від назви поселення.

Семенів - яр, пр. р. Балаю. Карта 1820: ов. Семеновъ. Від імені Семен чи прізвища Семенов.

Слов'яно-Сербка - див. Маринова.

Сольварка - балка, лів. Тилігулу. Карта 1855: Б. Сольваркъ. Верхів'я цієї самої балки позначене тут як Б. Соловарка. Назва вказує на наявність солеварень. Пор. солеварка *выварка соли из тузлука, рассола* [2:269]. УН пол. XIX ст. на балці виникає однойменне поселення Сольварка. Тому балку стали називати Сольварська (Експ. 1981).

Сомкіна - балка, пр. Тилігулу. Зафіксовано у с. Яковлівка, об'єднаному із с. Демидове Березівського р-ну (Експ. 1974). Від антропоніма. **Скурт Сасик** - балка, впадає справа до Тилігульського лиману.

КЕ: о. Скурть Сасыкъ. В інших джерелах назви немає. Оронім з'явився у місцевій топонімічній системі в опозиції до назви сусідньої балки Сасик (див.) з долученням диференційного означення - молд. скурт *короткий* [11:584]. Назва - рідкісний для нижньої частини басейну Тилігулу молдавсько-тюркський гібрид - виникла в східнороманському мовному оточенні.

Сліпуха - балка, лів. Тилігулу. У джерелах: ов. [^]іпуха (Генкарта к. XVIII ст.; Карта 1820; Карта 1826), ов. Слепуха (КЕ), Б. [^]іпуха (Карта 1855). Оронім виник в українському мовному середовищі як калька назви Тьора (див.). Зафіксовані словотворчі варіанти цієї назви Сліпий яр (Експ. 1973) та Сліпушанська балка (Експ. 1974).

Сокольї - балка, впадає справа до Тилігульського лиману. Карта 1855: Б. Сокольи.

Сороча - балка, лів. Тилігулу. Перші фіксації ороніма досить пізні: Б. Сорока (Карта 1855). Так і в Ан.1886, с.78; СНМ 1859, № 1403. Атрибутивне сполучення Сороча балка (Експ. 1974) - форма явно пізніша, ніж Сорока. Але й форма Сорока не є первинною. Подібну назву в басейні Південного Бугу Л.Т.Масенко розглядає як неясну: «Аналогію з назвою птаха слід вважати результатом семантичного переосмислення гідроніма» [10:79]. Гадаємо, що оронім Сорока тюркського походження. Пор. турецьке *sağı gaуа жовта скеля* [19:752,52]. Аналогічні назви такого походження представлені у топонімії Болгарії - Сарька, Сърька [4:74], Сарок [20:294]. У болгарській топонімії ці одиниці зазнали лише фонетичної адаптації. В українській топонімічній системі співзвучність з апелятивом сорока породжує ще й семантичну адаптацію назви. Словотворчий варіант Сороча балка ілюструє завершення процесу адаптації ороніма в українському мовному середовищі. Можливо, «пташині» асоціації були підтримані місцевою топонімічною системою: пор. ороніми Орлова балка, Орлине гніздо (див. Картакай).

Стадна - балка, лів. Тилігулу. У джерелах к. XVIII ст. згадується як б. Усадня (АВ-1791), а також під іншою назвою: ов. Стадної (КЕ; Генкарта к. XVIII ст.). У XIX ст. - балка Стадна [7:53]. Першоназва Усадня свідчить про активне заселення місцевості у к. XVIII ст.: пор. рос. *усад* «место, отведенное дня нового поселения», «отдельное новое поселение» [12:583]. Назва Стадна вказує на господарське використання балки - випас на ній худоби. Так, Карта

1855 на цій балці, поданій без назви, фіксує 4 об'єкти «ск. дв.» (тобто «скотний двор»). Таким чином Стадна →стадо. У 1974 р. зафіксована нова назва балки - Одрадна балка (Експ. 1974): поселення Стадна Балка на ній було перейменоване у 40 р.р. XX ст. на Одрадну Балку [7:53], тому й балка свою назву змінила. **Степовий** - див. **Каменова. Сутичук** - див. **Булгарка**.

Суша - балка, лів. р. Царегол. Карта 1855: Б. Сухая. Наприкінці XIX ст. згадується ще одна назва цієї балки: б. Сухая или Коблевка (Од. 1882. с. 9). Першоназва від *сухий*. Друге найменування від назви села Малая Коблевка (СНМ 1859, № 2465), а та від прізвища Кобле [8:102].

Суша, пр. Сасика. Карта **1855**: Б. Сухая. Див. вище.

Суша Злодійка - балка, пр. р. Царегол. Карта **1855**: Б. Сухая Злодійка. Назвою протиставлена сусідній балці (див. Злодійка), означення Суша в ролі диференціюючого компонента.

Тартакай - балка, лів. Картакаю. На ній знаходиться с. Колосівка Веселинівського р-ну Миколаївської обл. Назву цю фіксує лише Карта 1855, на інших картах об'єкт безіменний. Повторює назву сусідньої балки (див. Картакай).

Тилигульський лиман - лиман, куди впадає р. Тилигул. Найдавніші фіксації демонструють безсуфіксну форму назви, близьку до тюркського оригіналу: Teligol. (Боплан; Карта 1781) або Телиголь (Карта 1766, Карта 1779). Укладачі карт користуються виключно гідротерміном озеро (на картах із французькими позначеннями використовується адекватний номенклатурний географічний термін laque). Термін лиман зустрічається вперше на Kartі 1737 р. в курйозному тавтологічному сполученні lak liman. Карти к. XVIII ст. демонструють форми назви, що виникли внаслідок її словотворчої та фонетичної адаптації на слов'янському мовному ґрунті: Телигульскої (Карта 1790), Делигульскої (Генкарта к. XVIII ст.), Телигульської (Карта к. XVIII ст.), Делиг'ольскої (НО), Телигеольскої (КЕ) та ін. Фонетична варіативність лімноніма зумовлена варіативністю гідроніма Тилигул. Джерела XIX ст. демонструють несталість голосних у першій частині назви: Телигульській (Карта 1826), Тилигульській (Карта 1835; Карта 1855). Різні форми назви можуть зустрічатися навіть в одного автора: Тилигульській [14:58] та Телигульській [14:255]. Лімнонім відзначається стійкістю, притаманною назвам значних гідрооб'єктів. Але варіювання

назви триває і в наш час: Тилишгулівський лиман, Тилигульський лиман (Експ. 1974 - Березівський р-н), Т'іл'гуло-Березанський лиман, Тиліго-Березанський лиман (Експ. 1975 - Комінтернівський р-н).

Тишковка - див. Сасик.

Томова - балка, пр. р. Цареголу. Карта 1855: Б. Томова. Так і в СММ 1859, № 2804. Назва від антропоніма. Пор. Тома - варіант особового імені Хома [15:179], а також молд. прізвище Тома [5:114].

Тугла - див. Сасик.

Тюра - балка, лів. Сліпухи. У джерелах: балка Тюра (Карта 1790), б. Тюра (Карта к. XVIII ст.), ов. Тюра (КЕ; Карта 1793; НО), ов. Тюра (Генкарта к. XVIII ст.), балк. Тіора (АВ-1791). Картами I пол. XIX ст. згадується під двома назвами: дол. Картакай или Чора (Карта 1820; Карта 1826). Усі джерела XVIII ст. подають Тюрю як ліву притоку Тилігулу. Карта 1855 засвідчує найменування Б.Тора, розглядаючи її як ліву притоку Сліпухи. СММ 1859, № 1407 фіксує форму б. Тера, а Ан. 1886, с. 58 - б. Тёра. Можливо, саме цей гідрооб'єкт Катал. № 782 згадує як Б.Сліпуха, л. п. Сліпухи. Тобто спостерігається топонімічна іррадіація. Оронім Тюра тюркського походження. Наявність поруч української назви Сліпуха дозволяє припустити зв'язок із тюрк, ког *сліпий*, пор. вживання цієї лексеми в переносному гідрографічному значенні: ког кичу - *висохлий колодязь* [19:66, 567]. Альтернація к'/т' властива укр. та молд. говіркам, засвідчена вона й у тюркських назвах. Внаслідок адаптації тюркізма в українському мовному середовищі відбувається заміна голосних: о - 'у, 'е, іо, о, 'о. Пор. адаптацію гідроніма Тилігул: Телиголь - Телигульської - Телигільської. Назва Картакай перенесена з сусідньої балки (див.). Сучасна назва Кічукська балка (Експ. 1974) відойконімна: СММ 1696, № 1631 згадує х. Кичуць (Тефтула) на балках Тера и Слепуха. Назви ж хутора від прізвищ.

Усадня - див. Стадна.

Файдин яр - балка, лів. Тилігулу. Карта 1855: Файдынъ яр. Оронім від прізвиська чи прізвища Файда, пор. укр. діал. файда *батіг, канчук* [17,Х:551].

Царегол - річка, впадає зліва до Тилігульського лиману. У місцевій топонімічній гідронім чітко співвідноситься з балкою, яка впадає до лиману трохи нижче. Назви обох об'єктів на кожній карті становлять чітку опозицію, розрізняючись а) означенням: р. Бол. Царегиль - р. М.

Царегиль (Карта к. XVIII ст.), р. Бол. Царегиль - р. Мал. Царегиль (Карта 1790); б) наявністю суфікса в назві балки, розташованій нижче: ов. Цариголь - ов. Цариголь (Генкарта к. XVIII ст.). р. Саригюль - р. Саригюль (КЕ), р. Царыголь - р. Царыголь (НО), р. Цареголь - ов. Цареголь (Карта 1826). В останньому випадку карта ще й указує на різний вид об'єктів - річку й балку. На Kartі 1855 вони розрізняються вже не назвами, а лише вказівкою на вид об'єкта: Р. Цареголь та Б. Цареголь. Гідронім - прозорий тюркізм, пор. турецьке *sağı жовтий, göl озеро* [19:752, 344]. Фонетичне варіювання назви - наслідок її адаптації до слов'янського мовного середовища (передача о в рос. графіці як іо, о, и), а також параетимологічного зближення ініціальної основи з **цар**: с > ц, и. (ы) > е (останнє осмислюється як інтерфікс). Місцеве населення іменує балку Царега (Експ. 1974), цей самий варіант подає ТКО. Привертає увагу максимальна близькість назв обох об'єктів на одній карті: при обов'язковому використанні вказаних засобів диференціації варіанти обох гідронімів в певному картографічному джерелі фонетично ідентичні. Варіації с/ц, е/ы/и, и/о представлені тільки на різних картах.

Царегол - балка, впадає зліва до Тилігульського лиману, див. вище.

Царегол - балка, пр. р. Цареголу. Давнішою назвою об'єкта є Овр. Караланой (Карта 1820, Карта 1826). Вона, можливо, є східнослов'янським освоєнням гідронімічного молдаванізму, пор. молд. кырлан ягня [11:333]. Карта 1855 іменує цю балку Б. Цареголь. Див. вище.

Царегол - балка, лів. р. Цареголу. Карта 1855: Б. Цареголь. Ця назва, що повторювала іменування сусідньої річки (див. вище), у ХІХ ст. заступилася іншою, утвореною від назви поселення - Пассекова. Обидва об'єкти, поселення й балку, згадує СНМ 1896, № 3841: Основа (Пассекова) д.; бал. Пассекова и Цареголь. Назва поселення (нині с. Основа Березівського р-ну на Одещині) - від прізвища власника Пассек.

Чубанська - балка, впадає зліва до Тилігульського лиману. Карта 1855: Б. Чубанская. Ю.О.Карпенко розглядає гідронім Чубань (Чабань) у Нижньому Подністров'ї як тюркізм із значенням «розтягнутий» [1:17]. Можливо, такого самого походження є й оронім Чубанська: Тилігульський лиман тут досить широкий. У такому разі оронім є тюркізмом, що зазнав суфіксації у східнослов'янському мовному оточенні. Оскільки поряд була ще й балка

Мала Чубанська, назва більшого об'єкта іноді вживалася з означенням: Большая Чубанская (Од. 1882, с. 9).

Джерела к. XVIII ст. згадують цю балку з іншою назвою: ов. Курінной (Генкарта к. XVIII ст.), ов. Куренной (КЕ). Пор. куринь «окрема частина запорізького козацького війська» та «житло козаків, що складала частину такого війська» [17, IV:409]. Про козацькі зимівники на Тилігулі згадує СНМ 1859, с. IX.

Чудська - балка, пр. Голої Чудської. Карта 1855: Б. Чудская. Назва неясна. Пор., однак, р. Чут(к)а в басейні Дніпра [16:616] та с. Чутівка на Кіровоградщині. Можливо, назва перенесена? Тоді заміна т на д є наслідком помилки картографа, зближення етимологічно непрозорої назви з **чудо**.

Чумацький яр - балка, лів. Дубової. Карта 1855: Чумацкий яръ. Експ. 1974: Чумацька балка. Від **чумак**: поблизу с. Березівки стоянка чумаків існувала вже у XVIII ст. [7:7].

Широка - балка, лів. Балайчука. Карта 1855: Б. Широкая. Експ. 1975: б. Широка (Комінтернівський р-н). Назва-характеристика розміру. Наприкінці XIV ст. фіксувалася й паралельна назва, що повторювала іменування сусідньої балки: Балайчукъ или Широкая (Од. 1882, с. 9).

1. Гідроніми Нижнього Подністров'я.-К.-Одеса, 1981.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка.-М., 1956.-Т. 1-4.
3. Древнетюркский словарь.-Л., 1969.
4. Дуриданов И. Топонимията на Първомайска околия.-София, 1956.
5. Еремия А., Косничану М. Личные имена: Антропонимический справочник.-3-е изд.-Кишинев, 1974.
6. Карпенко О.П. Назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини. - К., 1989.
7. Карпенко И.О. та ін. Топонімія південно-східної Одещини.-Одеса, 1978.
- 7а. Карпенко Ю.О. та ін. Топонімія північно-східної Одещини.-Одеса, 1975.
8. Лобода В.В. Назви населених пунктів Правобужжя //Власні назви і відтононімії утворення Інгуло-Бузького межиріччя. - К.,1977.
9. Марусенко Т.Д. Матеріали к словарю украинских географических апеллятивов (Названия рельефов) // Полесье.- М., 1968.
10. Масенко Л.Т. Назви річок Інгуло-Бузького басейну // Горпинич В.О., Лобода В.В., Масенко Л.Т. Власні назви і відтононімії утворення Інгуло-Бузького межиріччя.-К.,1977.
11. Молдавско-русский словарь. - М., 1961.
12. Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов. - М., 1984.
13. Отін Є.С. Гідроніми Східної України. - К.-Донецьк, 1977.
14. Скальковский А. Опыт статистического описания Новороссийского края: География, этнография и народоисчисление Новороссийского края. - Одесса, 1850. - Ч. 1.
15. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник / За ред. В.Русанівського. - К., 1986.
16. Словник гідронімів України. - К., 1979.
17. Словник української мови. - Т. I-XI. - К., 1970-1980.

18. Трубачев О.Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация. - М., 1966.
19. Турецко-русский словарь. - М., 1977.
20. Христов Г. Местные имена в Маданско. - София, 1964.

Джерела

AV-1791 - Атлас, изображающий область ОЗУ, иначе называемую Очаковской землей 1791 г., составленный инженер-майором Деволаном. - ЦДБІА, ф. ВУА, спр. 20150. Ан. 1886 - Результаты подворной переписи Аняньевского уезда 1886-1887 гг. Приложение к V-му тому «Материалов для оценки земель Херсонской губернии».-Херсон, 1889. Атлас 1799 - Описание Атласа Новороссийской губернии, составленное из 12 уездов и разделенное на две части. Новороссийск, 1799.-ЦДБІА, ф. ВУА, од. зб. 18336. Боплан - Y. de Beauplan Delineatio generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina. Примірник карти зберігається в Одеському державному історико-краєзнавчому музеї. Вед. 1815 - Ведомость, составленная в Херсонской палате, сколько в Тираспольском уезде почитается за помещиками дворовых и крестьян 7 ревизии и количество десятин удобной земли порознь за каждым. Статистические сведения о населенных пунктах Херсонской губернии. 1815 г. - ЦДБІА, ф. ВУА, спр. 288. - Ч. II.

ВО - Военное обозрение Одесского военного округа / Составлено офицерами Генерального штаба Бодаревским и Милорадовичем. - Одесса, 1871.

Генкарта к. XVIII ст. - Генеральная карта Очаковской области. - ЦДБІА, ф. ВУА, спр.21508.

Експ. - Матеріали топонімічних експедицій кафедри загального та слов'янського мовознавства ОДУ.

Карта 1737 - Provinciarum turcico Tartaricarum inter Tanaim Borysthenem et Bogum Sitarum quas duobus arais viz 1736 et 1737. Примірник карти зберігається в Одеському державному історико-краєзнавчому музеї.

Карта 1766 - Карта части Малой Татарии очаковских ногайцев. 1766. - ЦДБІА, ф. 416, спр. 244.

Карта 1781 - Marra generalis Gubernii Novae Russiae in Circulos Divisi 1781 auctore Iohanne Islenieff. Примірник карти зберігається в Одеському державному історико-краєзнавчому музеї.

Карта 1790 - Карта Очаковской степи с назначением всех подробностей 1790 года. - ЦДБІА, ф. ВУА, спр. 21506.

Карта 1793 - Карта новоприобретенной области от Порты Оттоманской и присоединенной к Екатеринославскому наместничеству. Близько 1793р. - ЦДБІА, ф. ВУА, спр. 20172. Карта 1795 - Географическая карта вновь приобретенной области от Порты Оттоманской, ныне принадлежащей Вознесенскому наместничеству. 1795-1798. - ЦДБІА, ф. ВУА, спр. 262.

Карта 1820 - Топографическая карта Херсонской губернии. 1820-1823. - ЦДБІА, ф.416,спр.270.

Карта 1826 - Карта Херсонской губернии, составленная при главном штабе 2-й

армии. 1826. - ЦДВІА, ф. ВУА, спр. 21513.
 Карта 1835 - Херсонская губерния. Составлял и чертил... Григорий Писанка. Кончена 6 сентября 1835 года. - ЦДВІА, ф. ВУА, спр. 21035.
 Карта 1855 - Военно-топографическая карта Херсонской губернии. 1855. - ЦДВІА, ф. ВУА, спр. 21514.
 Карта к. XVIII ст. - Топографическая карта Очаковской степи. - ЦДВІ А, ф. ВУА. спр.21510.
 Катал. - Каталог річок України. - К., 1957.
 КЕ - Карта Екатеринославского наместничества. Близько 1790. - 1ДДВІА, ф. ВУА, спр.20170.
 НО - Карта новоприобретенной области от Порты Отпоманской и присоединенной к Екатеринославекому наместничеству. Соч. Вильбрехт. - ЦДВІА, ф. ВУА. спр. 20187. Од. 1882 -
 Материалы для оценки земель Херсонской губернии: Одесский уезд. - Херсон, 1883.-Т. I.
 СНМ 1859 - Херсонская губерния: Список населенных мест по сведениям 1859 года. - СП., 1868. - Т. 47.
 СНМ 1896 - Список населенных мест Херсонской губернии и статистические данные о каждом поселении. - Херсон, 1896.
 Тир. 1886 - Материалы для оценки земель Херсонской губернии.-Херсон, 1889.- Т.9.
 Тираспольский уезд.
 Тир. 1906 - Список населенных пунктов и некоторые справочные данные по Тираспольскому уезду Херсонской губернии. - Одесса, 1907.
 ТКО - Топографическая карта: Украина . Одесская область. 1992.

Показчик гідронімів

б. Падурець пр.	2б. Сороча лів.
б. Людська лів.	б. Калаглія лів.
б. Глинище лів.	б. Куца лів.
б. Сольварка лів.	б. Донська пр.
б. Сомкина пр.	б. Стадна лів.
б. Гортоп лів.	Тилігульський лиман
б. Дубова пр.	б. Мантуковалів.
2 б. Чумацький яр лів.	б. Крутий яр лів.
б. Кацапка лів.	р. Царегол лів.
б. Файдин яр лів.	2. б. Царегол лів.
б. Сліпуха лів.	2б. Царегол пр.
2б. Тьора пр.	2б. Каменова пр.
б. Коновалов яр пр.	2 бал. Суха Злодійка пр.
б. Картакай лів.	2 б. Злодійка пр.
2 б. Маргаритова лів.	2 б. Томова пр.
2б. Тартакай пр.	б. Отаманка лів.
б. Царегол дів.	б. Сасик лів.
б. Чубанська лів.	2 б. Вирва пр.
б. Мала Чубанська лів.	2 б. Суха пр.

Об'єкти, що впадають до лиману справа

р. Балай пр. 2б. Балай
лів. 3 б. Гола Чудська
пр. 4б. Чудська пр. 4б.
Гола лів. 3б. Маринова
лів. 4б. Ренська пр. 2
яр Семенів пр. 2 яр
Ониськів пр. 2б.
Велика лів. 3б. Длюм
пр.

2б. Измайлова пр. 2б.
Бугайова пр. 2б.
Балайчук лів. 3б.
Широка лів. 3б.
Балай лів. 3б. Пуста
пр. 2 б. Каїр пр. б.
Соколи пр. б.
Булгарка пр. б.
Розсохувата пр. б.
Скурт Сасик пр.